

HULEFÂ-YI RÂŞİDİN VE EMEVÎLER DÖNEMİNDE HİNDİSTAN BÖLGESİNE YAPILAN AKIN VE FETİHLER

Duygu ŞAHİN KILIÇ*

Özet

VII. yüzyıl ikinci yarısından sonra Hulefâ-yı Râşidîn döneminde başlayan Arap-İslâm fetihleri, Emevî döneminde daha belirgin bir hal almıştı. Müslüman-Arapların Hindistan bölgesine yaptıkları akın ve fetihlerin başarılı olmasında mevcut durumun oynadığı rol, büyük önem taşıyordu. Hz. Ömer ile başlayan fetihler Emevî döneminde daha geniş alana yayılmış pek çok bölge İslâmiyet ile tanışmıştı. Bu dönemde Hindistan'ın kuzey bölgelerine devamlı fetih hareketlerinde bulunan Arap-İslâm orduları, Kuzey Hindistan'ın neredeyse bütün bölgelerini fethettiler.

Müslüman-Araplar, fetihlerinin kalıcı olabilmesi için fethettikleri bölgelerde İslâm dinini yaymayı ve yaşatmayı amaçladılar. Kalıcı hâkimiyet kurma maksadıyla fethettikleri bölgelere, şehirler ve camiler yaptılar. Daha sonra bu şehirlere Müslüman nüfusu yerleştirdiler.

Fetih hareketlerini başarılı bir şekilde sürdüren Emevîler, idari ve askeri alanlarda, kabile ve ırk asabiyeti politikasının olumsuz sonuçlarından dolayı aynı başarıyı elde edemediler. Fethettikleri bölgelerde sık sık isyanların çıkması ve fetihlerden sonra İslâmiyet'i kabul edenlerin tekrar dinden geri dönmeleri, bu bölgelerdeki otoritelerini, kalıcı olarak sağlayamadıklarının âdeta delilidir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Müslüman-Araplar, Emevîler.

* Bilim Uzmanı, İletişim: duygusahin_44@hotmail.com.

RAIDS AND CONQUESTS MADE TO THE INDIAN REGION DURING THE PERIOD OF HULEFA-YI RASHID AND THE UMAYYADS

Abstract

VII. The Arab-Islamic conquests, which started in the second half of the during the reign of the Rightly Guided Caliphate, became more evident during the Umayyad period. The role played by the current situation in the success of the Muslim-Arab raids and conquests in the Indian region was of considerable importance. Hz. The conquests that started with Omar spread over a larger area during the Umayyad period, and many regions were introduced to Islam. During this period, Arab-Islamic armies, which were constantly conquering the northern regions of India, conquered almost all regions of Northern India.

In order for their conquests to be permanent, Muslim-Arabs aimed to spread and keep the religion of Islam alive in the regions they conquered. With the aim of establish permanent dominance, they built cities and mosques in the regions they conquered. Later, they settled the Muslim population in these cities.

The Umayyads, who successfully continued their conquest movement, could not achieve the same success due to the negative consequences of the policy of tribal and racial tension in the administrative and military fields. Frequent rebellions in the regions they conquered and the relapse of those who accepted Islam after the conquests are proof that they could not permanently establish their authority in these regions.

Keywords: India, Muslim-Arabs, Umayyads.

Giriş

Hindistan coğrafyası; *Hudûdül Âlem*'e göre ülkenin doğusunda Mihran Nehri (İndus), güneyinde Büyük Deniz (Hint Okyanusu), batısında

Kirman ve doğuda Horasan bulunmaktadır.¹ *Murûc ez-zehep*’te Hint toprakları Mansûra ve Multan’a doğru Horasan ve Sind topraklarıyla sınırlı olup, Sind ile Horasan arasında kabilelerin gidip geldiği hatta bu kabilelerin Zebulistan topraklarının sınırlarına kadar gittiği yazılmıştır.² Gazneli Mahmud’un Hindistan seferinde bulunan Biruni kaleme aldığı *Tahkîk mâ li’l-Hind*’ eserine göre Hindistan’ın güneyinde Hint Okyanusu diğer üç bölgesi ise dağlarla çevrilidir. Ülkenin orta kısımlarında Madhyadesa ve Kanoj (Kannauç) bölgeleri bulunmaktadır. Yine şehir Ganj Nehrinin batısında olduğu Sind bölgesinin ise Kanoj’un batısında kaldığı bilgisi verilmektedir.³

Hindistan konumu itibarıyla ticaret yollarının geçiş bölgesi olup bilhassa ipek ve baharat yolunun Hindistan bölgelerinden geçerek İran, Avrupa ve Arabistan’a ulaşması Hindistan’ı stratejik ve bir o kadar da önemli bir bölge konumuna getirmiştir. Bu yollardan ilk Çin başkentinden Orta Asya ve İran üzerinden doğu Akdeniz’e uzanıyordu. Bu güzergahtan Orta Asya’da güneye doğru, Hindikuş geçidine Hindistan’a, ülkenin batı kıyısındaki limanlara ayrıca Ganj Vadisine doğru ipek yolunun bir kolu uzanmaktaydı. Okyanus güzergahında olan diğer önemli bir yol ise Hint Okyanusuyla Batı Hindistan’ birbirine bağlamaktaydı. Bu yolun kollarından biri İran Körfezine, diğeri ise Hindistan’ın Malabar sahillerine ve Ganj nehrinin ağzına ulaşmaktaydı.⁴

Bugün Hindistan kuzeyde Pencab’tan başlayarak Sind-Ganj nehirleri arasındaki bölgelerde Ari, yukarı ve orta Ganj mıntıkasıyla güneydeki en uç nokta olan Madura’ya kadar uzanan bölgede yerli Dravit ve doğusunda Bengal taraflarında Munda (Hind-i Çin) gibi üç büyük ırka sahip; farklı dil, din, etnik yapı ve kültüre sahip insanların yaşadığı bir ülkedir. Bundan dolayı Türk hâkimiyetini başladığı XIII. Yüzyıla kadar dengeli bir kitle meydana getirmeden birçok

¹ V. Minorsky, **Hudûdül Âlem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib**, çev; Abdullah Duman-Murat Ağarı, İstanbul 2008.

² Mesudî, **Murûc ez-zehep (Altın Bozkırlar)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2004, s.58.

³ Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, **Tahkîk mâ li’l-Hind**, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 2018, s. 175 vd.

⁴ Boris Ya, “*İpek Yolu İnsanlık Tarihindeki Önemi*”, **Türkler III**, s. 404-405.

hâkimiyetlere bölünerek yaşamışlardır.⁵ Halen ise beş ayrı dil ailesine⁶ mensup olup iki yüz elliden fazla lehçenin konuşulduğu bir o kadarda farklı inanç sistemini bünyesinde barındıran çok kültürlü bir ülkedir.⁷

Hz. Ömer Dönemi

Hindistan coğrafyası İslamiyet ile tanışması ilk defa Hindistan'ın güney sahillerine gelen Arap tüccar ve İslam tebliğcileri ile zuhur bulmuştur. Müslüman Arap ordularıyla ise ilk defa karşılaşması Hz. Ömer (634-644) döneminde deniz yoluyla yapılan seferler sonrasında gerçekleşmiştir.⁸ Hz. Ömer hilafete geldiğinde Bahreyn ve Umman valiliğine, Osman b. Ebi'l-Âsî es-Sakafî'yi tayin etti. Bahreyn ve Umman eskiden beri ticaret gemilerinin geçiş güzergâhıydı. Hindistan'a giden gemiler bu muhitten geçmekteydi. Osman kuvvetlerini üçe ayırarak kardeşi el-Hakemi Bahreyn'e gönderdi ve aynı zamanda kendisine Bervas'a sefer talimatı verdi. Diğer kardeşi el-Muğire b. Ebî'yi, zengin ticaret şehri Havru'd Deybül'e gönderirken kendisi de hızla teçhizatını tamamlayarak ordusuyla birlikte Umman'a geldi. Osman buraya yerleştikten sonra askerlerinin bir kısmını Tâne adasına gönderdi.⁹ Üç ordunun tekrardan Umman'a geri dönmelerinden sonra Osman b. Ebî'l-As seferleri Hz. Ömer'e rapor ederek mektup yazdı. Hz. Ömer ona şu şekilde cevap verdi: “*Ey Sakîf'in kardeşi! Sen böcekleri tahta parçası üzerine yükledin, Allah'a yemin ederim ki, eğer gönderdiğin askerler ölmüş olsalardı, kabilenden onların sayısınınca insan alırdım*”.¹⁰ Hz. Ömer'in cevabından onun bu coğrafyaya seferler

⁵ Salim Cöçce, “*Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı*”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Aydın Sayılı Özel Sayısı III, s.981. Walter Ruben, “*Millattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'ın En Eski Demircileri Arasında*”, **Türk Tarih Kongresi II**, (İstanbul20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943, s.238-243.

⁶ Fernand Grenard, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, çev. Orhan Yüksel, İstanbul 1992, s.116.

⁷ Neslihan Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Malatya 1999, s.2. (Basılmış Doktora Tezi),

⁸ Azmi Özcan, “*Sind*”, **DİA XXXVII**, s.242-244.

⁹ Belâzuri, **Fütûhul Büldan**, nşr. M. Fayda, İstanbul 2013, s.495.

¹⁰ Belâzuri, s.495; Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi (Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal) C.I**, çev. Ziya Kazıcı, İstanbul 2011, s.388.

yapılmasını uygun bulmadığını anlayabiliriz. Muhtemeldir ki iklimi, coğrafi olarak uzak mesafede olması ve yabancı bir toplum oluşları bu kararda etkili olmuştur. Hz. Ömer'in temkinli hareket etmişse de bölgeyi tamamen ihmal etmemiş olduğunu görmekteyiz.

1. Mükran'ın Fethi

Umman denizi kıyılarında yer alan Mükran'ın¹¹ çölden oluştuğu, kurak bir yer olduğu bilinmektedir.¹² Hz. Ömer, 637 senesinde Süheyl b. Adî'yi Kirman'a, Hakem b. Amr et-Tağlibî'yi ise Mükran'a¹³ tayin etti.¹⁴ Her ikisine fetih için izin verdi. Bu iki komutan kendi bölgelerinde fetihlere devam ederken Hz. Ömer Şihâb b. Muhârik b. Şihâb el-Mâzinî, Sühely b. Adi ve Abdullah b. Abdillâh b. İtban'ı Mükran'a gönderdi.¹⁵ Gelen destek birlikleriyle daha da kuvvetlenen Hakem b. Amr, Mükran içlerine doğru fetihlerine devam etti. Birlik ordusunun Mükran sınırına dayanması üzerine Mükran hükümdarı, Sind melikinden yardım istedi.¹⁶ Gelen yardım ile Müslümanlara karşı günlerce savaşan Mükran ahali aldıkları yenilgi sonrası kaçmaya başladılarsa da Müslüman ordusunun takibine maruz kaldılar. Sind'e kadar ulaşan Müslümanların akınları 642'ye kadar devam etti.¹⁷

Elde edilen başarı sonrası Mükran'a geri dönen Hakem b. Amr Hz. Ömer'e mektup yazarak fetih müjdesini verdi ve ele geçirdiği filleri

¹¹ Günümüzde Mekran ifadesine dönüşen kelimenin okunuşu Yâkut el-Hamevî tarafından Mükran olarak telaffuz edilmiştir. Yâkut el-Hamevî, **Mucemu'l Buldân V**, Beyrut 1977, s.179.

¹² İstahri, **Ülkelerin Yolları**, çev. Murat Ağarı, s.168; İbn Havkal, **10. Asırda İslam Coğrafyası**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017, s.287.

¹³ Hurdazbih, Mükran'ı Sind bölgesinde göstermektedir. İbn Hurdazbih, **Yollar ve Ülkeler Kitabı**, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2008, s.55; Ebü'l Fida, Merkezi Teyz olup Sind bölgesinde Mükran'ın merkezidir. Şeklinde aktarmıştır. Ebü'l Fida, **Ebü'l Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017. S.282.

¹⁴ Mehmet Ali Sönmez, "*Hakem b. Amr*", **DİA XV**, s.175.

¹⁵ Taberi, **Tarih-i Taberi III**, Konya 1979. s.125; İbn'ül Esir **İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Târih)III**, İstanbul 1986 s.51; İbn Haldun, **Mukaddime II**, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982-83. s.113.

¹⁶ Taberi, s.125; İbn'ül Esir III, s.51

¹⁷ İbn Haldun, **Mukaddime II**, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982-83 s.113.

ne yapması gerektiğini sordu. Ganimetlerin ise beşte birini Suhar b. Abdî ile Hz. Ömer'e gönderdi.¹⁸ Hz. Ömer Hakem'e cevap olarak mektup gönderdi ve şu talimatta bulundu: “*Mükran'dan öteye geçme Müslümanları telef etme. Ele geçirilen filleri satın ve karşılığını Müslümanlar arasında taksim edin.*”¹⁹

Hz. Osman Dönemi

Hz. Ömer'in 643'de şehit edilmesinden sonra yeni halife olarak Hz. Osman'a (644-656) biat edildi. Hz. Osman pek çok akın ve fetih hareketlerine girişen Umman ve Bahreyn valisi Osman b. Ebi'l-Âsî es-Sakafî'yi görevinden aldı.²⁰ Hz. Osman yine aynı kadroda bulunan Basra valisi Ebû Musa'l-Eşârî'yi 659'da görevinden alarak yerine Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i tayin etti ve ona mektup yazıp, Hind hudutlarına oraları bilen birini göndererek kendisine haber getirmesini istedi. Emir üzerine Hint bölgesine gönderilen Hâkim b. Cebele el-Abdi, Hz. Osman'ın yanına geldiğinde Hz. Osman, Hâkim'e Hint ülkesinin durumunu sordu. Hâkim “*Oranın suyu az, meyvesi yaramaz, hırsız yamandır. Oraya giden askerler az olursa mahvolur çok giderse aç kalırlar*”²¹ şeklinde cevap verdi.²² Hz. Osman bundan etkilenmiş olmalı ki Hint ve Sind bölgelerine kimseyi göndermedi.²³

Hz. Osman Hâkim b. Cebele'nin raporundan sonra Sind bölgesine fetihleri durdurmamış fakat büyük fetihlerde de bulunmamıştır. Hâkim b. Cebele el-Abdi'den “Mükran'ı fetheden zat” olarak bahsedilmesi ve Sind Emiri olarak anılması, yine vali tayin etmesi,²⁴ Abdurrahman b. Semûre'nin ise sekiz yüz bin kişilik orduyla

¹⁸ Taberi, s.126; İbn'ül Esir III, s.51.

¹⁹ Taberi, s.126; İbn'ül Esir III, s.51.

²⁰ İbn'ül Esir III, s.84.

²¹ Belâzurî, s.495.

²² Bu olay bazı kaynaklarda Hz. Ömer döneminde gerçekleştiği bahsedilir. Taberi, s.126; İbn'ül Esir III, s.51.

²³ Belâzurî, s.495.

²⁴ **Târîh-i Sîstân**, çev. Vural Öntürk, İstanbul 2018. s.91.

Sistan merkezinde bulunan Zerenc²⁵ ile tamamen Hint şehri olan Kişş arasında bulunan bölgeyi fethetmesinde²⁶ dolayısıyla fetihlerin durmadığında etkili rol oynadığını görmekteyiz.

Hz. Ali Dönemi Kikan ve Turan Fetihleri

Hz. Osman'ın 655'te şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'ye (656-661) biat edildi. Hint fetihlerine önceki fetihlerin devamı mahiyetinde devam edilirken Sâğır b. Zü'r komutasında iyi, donanımlı, üst düzey ve seçkinlerden kurulan akıncı birliği 659 senesinde Hint geçitlerine sızma harekâtı düzenledi. Kikan dağlarına gelinceye kadar uğradıkları bütün muhitlerde sayısız ganimet elde ettiler. Kikan bölgesine geldiklerinde bölge ahalisi onları durdurmak için şiddetli çatışmalara girdiler.²⁷ Çatışma haberlerini alan Hâris b. Mûrre el-Abdî, Hz. Ali'den Hint hudutlarına gitmek için izin istedi.²⁸ Hz. Ali tarafından Sind'e gönderilen Hâris b. Mûrre el-Abdî²⁹ önce Mükran'da, sonra Kandabil bölgesinde, ardından da Kinkan dağlarında savaştı.³⁰

Muâviye b. Ebî Süfyan (661-680) Dönemi

Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Muâviye b. Ebî Süfyan'la (661-680) Emevî dönemi başladı.³¹ Basra valisi Abdullah b. Âmir, 662 senesinde Raşid b. Amr el-Cüdeydi'yi Sind hudutlarına gönderdi.³² Raşid b. Amr el-Cüdeydi buralarda savaşırken bir rivayete göre Abdullah b. Âmir bir başka rivayete göre ise Muâviye b. Ebu Süfyan

²⁵ İbn Hurdazbih, s.51; Ayrıca Zerenc Sistan'ın en büyük şehridir. İbn Havkal, **Kitâbü'l-Mesâlik Ve'l-Memâlik**, çev. Yusuf Ziya Yörükân, **Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta Çağ'da Türkler**, İstanbul 2004, s.130.

²⁶ V. Minorrsky, "Zun", **İA II**, s.294; Erdoğan Merçil, "Zemin-Daver", **İA XIII**, s.516.

²⁷ Ali Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri I", **SEFAD**, s.483-483.

²⁸ Belâzurî, s.495.

²⁹ İbn'ül Esir III, s.

³⁰ Belâzurî, s.496.

³¹ İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebî Süfyan", **DİA XXX**, s.330-332.

³² Halife b. Hayyat, **et-Târîh**, çev. Ömer Sabuncu-Mahmut Sabuncu, Ankara 2019.s.177.

Abdullah b. Sevvar el-Abdî'yi Hint hududuna tayin etti.³³ Burada Kikan üzerine sefer düzenleyen Abdullah b. Sevvar çok fazla ganimet elde etti. Kikan'dan dönüşte Muâviye'nin yanına gelen Sevvar, ona Kikan atları hediye etti.³⁴

664/665 senesinde Sind sınırlarına gelen Mühelleb b. Ebu Süfra, Multan ve Kabil arasında bulunan Benne ve Ahvâz'a kadar ulaştı. Ayrıca Kikan'a gelen Mühelleb burada on sekiz Türk süvarisiyle savaştı.³⁵ 666 senesine kadar Sind'de kalan Mühelleb, buradan Horasan'a geçti. 667 senesinde Muâviye'nin emriyle tekrar Sind'e gelen Abdullah b. Sevvar dört bin askerle Kikan bölgesinde savaştı. Sevvar'ın bölgedeki akınlarına karşı Kikan halkı, Türklere yardım istedi ve birlikte Abdullah b. Sevvar el-Abdî'yi öldürdüler.³⁶ Alınan yenilgiyle Sevvar'ı kaybeden askerlerden çok azı Mükran'a dönebildi.³⁷

Abdullah b. Sevvar el-Abdî'nin öldürülmesinden sonra Basra valisi Ziyâd b. Ebih,³⁸ 670 senesinde Sinan b. Seleme el-Hüzelî'yi Sind'e gönderdi. Seleme Mükran'ı fethetti ve burayı şehir haline getirdi. Seleme'nin karakteri hakkında Belazuri; "*Sinan, fazilet sahibi ve kendisini ibadete vermiş biriydi. Muhtemelen askerlerin daha iyi savaşabilmeleri için onların evli olmasına müsaade etmezdi. Bu nedenle evli olan askerleri boşanmak üzere yemin ettiren ilk kimsedir.*"³⁹ ifadelerini kullanmıştır.

671 senesinde Ziyâd b. Ebih, Sinan b. Seleme'yi görevden alıp⁴⁰ yerine Raşid b. Amr el-Cüdeydi'yi tayin etti. Mükran'a gelen Raşid, Kikan üzerine yürüyüp zafer elde ettikten sonra Mid'e yürüdü; fakat

³³ Belâzurî, s.496; İbn'ül Esir III, s.444.

³⁴ Belâzurî, s.496.

³⁵ Belâzurî, s.496; İbn'ül Esir III, s.453.

³⁶ Belâzurî, s.496; İbn'ül Esir III, s.444.

³⁷ Ali Üremiş, "*Sind'de İslâm Fetihleri I*", **SEFAD**, s.490.

³⁸ İbn'ül Esir III, s.454.

³⁹ Belâzurî, s.496.

⁴⁰ Baloch'a göre Sinan b. Seleme'nin Mükran, Nukan, Nikan ve Kusdar gibi yerlere hareketin çok yavaş ilerlemesinin sebebi bölgenin zorlu olması ve bölgedeki Türk savaşçıların olmasıydı. A. Üremiş, *Sind'de İslâm Fetihleri II*, s.391-392.

burada öldürüldü. Yerine tekrardan Sinan b. Seleme Mükran'a tayin edildi. Sinan b. Seleme burada iki sene kaldı.⁴¹

Sinan b. Seleme'nin ölümünden sonra Horasan valisi Abdad b. Ziyad, Sistan'dan Hint hudutlarına doğru ilerleyerek Kündühar'a kadar geldi ve burayı fethetti. Ziyad'ın bölgeden çekilmesinin ardından bölgeye el-Münzir b. Cârûd gönderildi. Münzir, Bûkan ve Kikan⁴² üzerine yürüdü. Daha önce Sinan b. Seleme tarafından fethedilen ancak sonra anlaşmayı bozmuş olan Kusdar⁴³ üzerine yürüyerek burayı fethedip esirler elde etti. El-Münzir b. Cârûd henüz Kusdar'da iken vefat etti.⁴⁴

Muhammed b. Kâsım Dönemine Kadar Sind Bölgesindeki Faaliyetler

Ubeydullah b. Ziyad,⁴⁵ el-Münzir b. Cârûd'un vefatından sonra bu bölgeye Harrî b. Harrî'yi tayin etti. Bûkan'da çatışmalarda bulunan Harrî burada ganimetler elde etti.⁴⁶ Fetih hareketleri devam ederken diğer yandan devlet içinde Alâfîler diye bilinen isyanlar şiddetlenmişti. Bu esnada Harrî ölmüş yerine Sind bölgesine Said b. Eslem tayin edilmişti. Said b. Eslem, Haccâc'ın emriyle isyancıların üstüne yürümüş fakat muvaffak olamadan öldürülmüştü.⁴⁷

Haccâc b. Yusuf, Said b. Eslem'in öldürülmesinin ardından daha önce Umman valiliği yapmış olan Mücâ'a b. Sa'r et-Temimi'yi Hint bölgesine gönderdi.⁴⁸ Mücâ'a, Kandâbil çevresini fethedip, ganimetler elde ettiysede bölgenin tam manasıyla fethi Muhammed b. Kâsım

⁴¹ Belâzurî, s.497.

⁴² İbn Hurdazbih Bûkan ve Kikan'ı Sind beldesi olarak gösterir İbn Hurdazbih, s.55.

⁴³ İbn Hurdazbih Kusdar'ı Sind beldesi olarak gösterirken İbn Hurdazbih, s.55; İstahri Turan şehri olarak zikretmektedir. İstahri, s.168.

⁴⁴ Belâzurî, s.497.

⁴⁵ Emevi valisi. Bkz; Ahmet Turan Yüksel, "*Ubeydullan b. Ziyâd*", **DİA XLII**, s.29-30.

⁴⁶ Belâzurî, s.498.

⁴⁷ Halife b. Hayyat, **et-Târîh**, çev. Ömer Sabuncu-Mahmut Sabuncu, Ankara 2019. s.251; Belazuri, s.498.

⁴⁸ Halife b. Hayyat, s.252.

tarafından gerçekleşmişti. Mücâ'a b. Sa'r et-Temimi'den sonra Haccâc buraya Muhammed b. Harun en-Nemri'ti tayin etti.⁴⁹

Muhammed b. Harun en-Nemri'nin valiliği sırasında Yakut adasının emiri, Haccâc b. Yusuf'a cariyeler göndererek onunla siyasi olarak yakın olmak istiyordu. Bu cariyelerin ataları da ticaretle uğraşmış ve burada öldürülmüşlerdi. Emir'in gemileri Deybül limanına ulaştığında buranın halklarından Midlerden bir grup büyük savaş gemileriyle bu gemilere saldırıp içindekilerle birlikte gemiyi ele geçirdiler. Gemide bulunan Benu Yerbu kabilesinden bir kadın "Ey Haccâc!" diye bağırp yardım istedi. Haccâc yardım isteğine "Yardıma hazırım!" diye seslendi. Haccâc, kadınları serbest bırakması için Dâhir'e elçi gönderdi fakat Dâhir, "*Kadınları hırsızlar aldılar ben onlara bir şey yapamam*" diye cevap verdi.⁵⁰ Haccâc hem bu cevap üzerine hem de Dâhir'in Hint hudutlarındaki isyanları desteklemesi, Said'i öldüren Alâfilerin himaye edilmesi ve bu bölgenin gelirlerinin azalmasını çözüme kavuşturmak maksadıyla Dâhir üzerine yöneldi.⁵¹ Ubeydullah b. Nebhan'ı komutasında bir ordu hazırlayıp Deybül üzerine gönderdi. Ubeydullah, Deybül'e geldiğinde burada öldürüldü. Haccâc bu durum üzerine Umman'da bulunan Büdeyl b. Tahfe el-Becelî'ye mektup yazarak Deybül'e yürümesini emretti. Büdeyl, Deybül'e vardığında atının ürkmesiyle attan düştü düşmanda etrafını sarıp onu öldürdü.⁵²

Muhammed b. Kâsım'ın Sind Fetihleri

Muhammed b. Kâsım'ın henüz Sint bölgesine gelmeden hemen önce Haccâc b. Yusuf, Ubeydullah b. Nebhan ve Büdeyl b. Tahfe el-Becelî'yi Sind bölgesine göndermiş, üst üste yenilgi almıştı. Fetih hareketlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Haccâc, Muhammed b. Kâsım'ı Sind bölgesine tayin etti. Bu sırada Muhammed b. Kâsım Haccâc'dan Rey'e gitme emri almıştı. Muhammed b. Kâsım'ın Sind bölgesine tayini ile Rey üzerine gönderilmesinden vazgeçildi. Haccâc, Muhammed b. Kâsım'a Şam halkından ve başka

⁴⁹ Belâzurî, s.498.

⁵⁰ Belâzurî, s.498.

⁵¹ A. Üremiş, *Sind'de İslâm Fetihleri II*, s.398.

⁵² Belâzurî, s.498-499.

kimselerden oluşan altı bin asker ve bütün ihtiyaçlarının karşılandığı bir ordu gönderdi. Ordunun bütün ihtiyaçları tamamlandıktan sonra Muhammed b. Kâsım Mükran'a hareket etti.⁵³

Mükran'a gelen Muhammed b. Kâsım, birkaç gün burada kaldıktan sonra sırasıyla Kannezbur ardından Ermail⁵⁴ bölgelerini fethetti.⁵⁵ Muhammed b. Kâsım fetih harekâtı sırasında Muhammed b. Harun ordusuyla ona katıldı. Ancak Ermâil'e yakın bir yerde vefat etti ve Kanbil'e defnedildi.⁵⁶

1. Deybül'ün Fethi

Kannezbur ve Ermâil bölgelerini fetheden Muhammed b. Kâsım, buradan Cehm b. Zahr el-Cu'fi ile Deybül'e⁵⁷ geldi. Muhammed b. Kâsım Deybül'e vardığında asker, silah ve diğer ihtiyaçların tümünü taşıyan gemilerde ona ulaştı. Muhammed b. Kâsım Deybül'e gelince derhal savaş hazırlıklarına başladı. Uygun yerlere hendek kazılarak mızrak dikildi ve sancak çekildi. Yine buraya "Arûs" adı verilen ve beş yüz kişinin çektiği mancınık yerleştirdi.⁵⁸

Deybül'de büyük muazzam bir put hane vardı. Bunun üzerinde uzun direklere asılı rüzgâr estiğinde şehrin etrafında dönebilen kırmızı bir bayrak ve içerisinde putlar vardı.⁵⁹ Muhammed b. Kâsım Deybül'de çarpışırken Haccâc'dan mektuplar geliyordu. Mektuplardan birinde "Arus'u kur! Onun ayaklarından birini kısalt ve doğu tarafına çevirt,

⁵³ Belâzurî, s.499; İbn'ül Esir, IV, s.480.

⁵⁴ Yâkut, Ermail'in büyük bir şehir olduğunu, Mükran ile Deybül arasında olduğunu, denizle yarım fersahlık mesafede bulunduğunu bahseder. Yâkut el-Hamevî, **Mu'cemü'l Büldân I**, s.159; İbn Hurdazbih Ermail'i Sind bölgesinde gösterir. İbn Hurdazbih, s.55; Ermâil denize yarım fersah uzaklıkta olup Dübeyl ve Mükran yakınındadır. İstahri, s.173.

⁵⁵ Belâzurî, s.499; İbn'ül Esir, IV, s.480.

⁵⁶ Belâzurî, s.499.

⁵⁷ Deybül, Mehrân nehrinin batısında ve deniz kenarında bulunan liman ve ticaret merkezidir. İstahri, s.171; Hurdazbih, Deybül'u Sind şehri olarak gösterir. İbn Hurdazbih, s.55; Deybül İndus nehrinin doğusunda, deniz kıyısında ticaret merkezi olup büyük bir şehirdir. İbn Havkal, s.285.

⁵⁸ Belâzurî, s.499; İbn'ül Esir, IV, s.480.

⁵⁹ Belâzurî, s.500; İbn'ül Esir, IV, s.480.

sonra mancınığı kullanacak askeri çağır ve bana tarif ettiğin direği hedef alıp mancınığı atmasını ona emret” diye yazdı.⁶⁰ Haccâc’ın verdiği emir üzerine askerler mancınığı direğe nişanlayıp attı ve direği kırdı. Direğin kırılmasıyla şehrin çöküşü başladı çünkü onlar için bu put haneye herhangi bir zarar gemesi uğursuzluk olarak değerlendirilmekteydi.⁶¹ Bu durumdan sonra Muhammed b. Kâsım Deybül halkının üzerine yürüdü. Hezimete uğrayan halk kaleden çıkıp şehir içlerine geri çekilmek zorunda kaldı. Askerler merdivenlerle surlara çıktılar. Surlara çıkan ilk kişi Kufe halkından Murad kabilesinden birisiydi. Muhammed b. Kâsım elde ettiği başarıdan sonra şehirde üç gün kaldı. Müslüman Araplara karşı Zaher’in şehri savunmak için bıraktığı âmili⁶² de yenilgiden sonra şehirden kaçtı. Put haneye bakan kişide öldürüldü. Muhammed b. Kâsım şehri fethettikten sonra arsaları Müslümanlar arasında paylaştırdı. Şehre dört bin kişiyi yerleştiren bir cami inşa ettirdi.⁶³

2. Nîrûn’un Fethi

Deybül’ün fethinden sonra Muhammed b. Kâsım, Nîrûn’a⁶⁴ yöneldi. Muhtemelen Muhammed b. Kâsım’ın gücünden çekinen halk kendilerinden iki kişi Haccâc’a göndermiş ve anlaşma yapmıştı. Halk anlaşmanın şartına uyararak Muhammed b. Kâsım’ı karşılayıp hayvanlarına yem verdiler ve onun şehre girmesine engel olmadılar.⁶⁵

Nîrûn’dan dönüşte uğradığı şehirleri fethederek ilerleyen Muhammed b. Kâsım Mihran’dan ayrı bir ırmağı geçti. Bu sırada Serbideslerden sulh için elçiler geldi, haraç vermeyi kabul ettiklerini

⁶⁰ Belâzurî, s.500

⁶¹ İbn’ül Esir, IV, s.481.

⁶² Zekât ve haraç tahsildarları. Mehmet Erkal, “Âmil”, **DİA III**, s.58-60.

⁶³ Belâzurî, s.500; İbn’ül Esir, IV, s.481.

⁶⁴ Nîrûn’u İbn’ül Esir Bîrûn olarak zikretmektedir. İbn’ül Esir, IV, s.481; Nirun Mansûra ile Dübeyl arasında Mansûra’ya daha yakın bir yerdir. İstahri, s.171; İbn Havkal, s.285.

⁶⁵ Belâzurî, s.501; İbn’ül Esir, IV, s.481.

bildirip sulh yaptılar. Muhammed b. Kâsım, Serbidesi sulh ile aldıktan sonra Sehbân⁶⁶ üzerine yürüyüp burayı fethetti.⁶⁷

3. Zâher ile Mücadele

Muhammed b. Kâsım Nîrûn, Serbides ve Sehbân bölgelerini fethettikten sonra Mihran'a yöneldi. Mihran nehrine doğru giderek nehrin orta kısımlarında konakladı. Zâher, Muhammed b. Kâsım'ın haberini alınca savaş için hazırlıklara başladı. Muhammed b. Kâsım bir taraftan savaş hazırlığındayken diğer taraftan Sedûsan'a⁶⁸ ordu göndermişti fakat halkın sulh talebine karşılık haraç ödemeye mecbur etmişti.⁶⁹ Muhammed b. Kâsım, Sedûsân ile sulh yaptıktan sonra tekrar Zâher'in üzerine yöneldi. Zâher ve Müslüman ordusu karşılaştıklarında Zâher bir filin üzerinde ve yine çevresi fillerle çevriliydi. İki ordu arasında oldukça şiddetli bir çarpışma oldu. Zâhir yaya olarak savaştı ve bu savaşta öldürüldü. Zâher öldürülünce Muhammed b. Kâsım, Sind ülkesinin hâkimi oldu. Bundan sonra Muhammed b. Kâsım, Râver'i savaş yoluyla fethetti.⁷⁰

Muhammed b. Kâsım Zâher'e karşı elde ettiği zaferden sonra Brehmenâbâz üzerine yürüdü. Burada Zâher'in yenilmiş askerleri bulunuyordu. Bu askerler Muhammed b. Kâsım'a karşı savaştılar fakat yenildiler. Brehmenâbâz savaşla fethedilmiş, birçok insan öldürülmüş ve şehir tahrip edilmişti.⁷¹ Muhammed b. Kâsım, Brehmenâbâz'ı fethettikten sonra vekil bırakarak buradan ayrıldı.⁷²

4. Rûr, Buğrûr, Sâvenderâ, Besmend ve Sekke'nin Sulh Yoluyla Fethi

Fetih harekâtına devam eden Muhammed b. Kâsım, bu defa Rûr ve Buğrûr üzerine yola çıktı. Muhammed b. Kâsım henüz yolda iken yol

⁶⁶ Hurdazbih, Sehbân'ı Suhbân olarak zikreder ve Sind bölgesinde gösterir. İbn Hurdazbih, s.55.

⁶⁷ Belâzurî, s.501; İbn'ül Esir, IV, s.481.

⁶⁸ İbn'ül Esir Sedûsan'ı Sedûsitân olarak vermektedir. İbn'ül Esir, IV, s.481; Ebü'l Fidâ, s.283.

⁶⁹ İbn'ül Esir, IV, s.481.

⁷⁰ Belâzurî, s.501; İbn'ül Esir, IV, s.481.

⁷¹ Belâzurî, s.502; İbn'ül Esir, IV, s.482.

⁷² Belâzurî, s.502.

üzerinde bulunan Sâvenderâ⁷³ halkı onu karşılayıp eman istedi. Muhammed b. Kâsım Sâvendera halkı ile Müslümanları ağırlayıp misafir etmelerini şartıyla sulh yaptı. Daha sonra buranın halkı da Müslüman oldular. Aynı şekilde Besmend ile sulh yapıldı.⁷⁴

Muhammed b. Kâsım nihayet, İndüs kıyısında refah bir ticaret merkezlerinden⁷⁵ olan Rûr'a gelip bir ay boyunca burayı muhasara etti. Neticede Rûr halkı, öldürülmemek ve putlarına dokunulmamak şartıyla haraç ödemeyi kabul etti. Böylelikle burada sulh yoluyla fethedilmiş oldu.⁷⁶ Ayrıca Muhammed b. Kâsım burada cami yaptırdı.⁷⁷ Muhammed b. Kâsım daha sonra Beyas ırmağının öte tarafında bulunan Sekke üzerine yürüdü ve fethetti.

5. Multan'ın Fethi

Muhammed b. Kâsım, Beyas ırmağını geçip Multan şehrine geldi.⁷⁸ Multan halkı Müslüman Araplara karşı koyup çarpıştıysa da nihayet hezimete uğratıldı. Halk bozguna uğrayıp şehre sığınınca Muhammed b. Kâsım şehri kuşattı. Kuşatma sırasında halkın yiyecekleri bittiğinden eşek eti yemeye başladılar.⁷⁹ Nihayet eman isteyen biri Müslümanların yanına gelip halkın içtikleri suyun şehre girdiği yeri gösterdi. Muhammed b. Kâsım suyu toprağın altına çevirdi. Ahali susuz kalınca, verilecek karara razı olup teslim oldular. Bunun üzerine Muhammed b. Kâsım savaşanları öldürüp kadınları, çocukları ve puthanenin⁸⁰ hizmetkarları olan din adamlarının içinde bulunduğu altı bin kişilik esir ve çok fazla ganimet elde ettiler. Ganimetler uzunluğu on, genişliği sekiz arşın bir evde toplandı. Toplanılan eşyalar buraya evin damından

⁷³ Hurdazbih Sâvenderâ'yı Sind şehri olarak kaydeder. İbn Hurdazbih, s.55.

⁷⁴ Belâzurî, s.502; İbn'ül Esir, IV, s.482.

⁷⁵ Havkal, s.285; İbn Hurdazbih, s.55.

⁷⁶ Belâzurî, s.502; İbn'ül Esir, IV, s.482.

⁷⁷ Belâzurî, s.502.

⁷⁸ Hurdazbih Multan'ı Sind şehri olarak kaydeder. İbn Hurdazbih, s.55; İstahri Hint şehri saymaktadır. İstahri, 168.

⁷⁹ Belâzurî, s.502.

⁸⁰ Multanda ki puthane, kendisine mallar hediye edilen, nezirler sunulan bir yerdi. Sind halkı buraya hacca gelir etrafında tavaf eder tıraş olur ve sakallarını keserdi. Ayrıca burada bulunan putu Eyyüb peygamber sanıyorlardı. Belâzurî, s.503.

açılan bir delikten içeriye atılıyordu. Bu yüzden ki Multan'a "*Ferecü Beyti'z-Zeheb*" (altın evi hududu) deniliyordu.⁸¹ Muhammed b. Kâsım Multan'dan ayrılırken buraya Nâsır b. Velîd Ammânî'yi tayin etti.⁸²

Multan'ı fetheden Muhammed b. Kâsım buradan Rûr ve Buğrûr'a döndü. Rûr'da iken Haccâc b. Yusuf'un vefat haberini aldı. Muhammed b. Kâsım burada askerlere para dağıtıp, Beylemân'a bir ordu gönderdi. Beylemân halkı hiç karşı koymadan itaat altına girmeyi kabul etti. Buradan sonra halkı Midlerden ve denizcilikle uğraşmakta⁸³ olan Sürest halkıyla da sulh yaptı.

Daha sonra Muhammed b. Kâsım Kirec⁸⁴ şehrine geldi. Kirec hâkimi Devher Muhammed b. Kâsım'a boyun eğmedi ve onunla çarpıştı. Fakat Devher mücadelesinin sonunda yenilerek bir rivayete göre kaçtı bir rivayete göre de öldürüldü. Bunun üzerine Kirec halkı eman isteyip Muhammed b. Kâsım'ın vereceği karara razı oldular. Bunlardan kimileri öldürüldü kimileri de esir alındı.⁸⁵

Muhammed b. Kâsım, 711-715 seneleri arasında yaptığı fetihlerle çok sayıda esirler ve ganimetler elde etmişti. Bu fetihlerin en önemli neticesi Müslümanlar'ın bugünkü Belûcistan'dan Hindistan'daki Kathivar'a kadar tüm İndus vadisine hâkim olmasıydı.⁸⁶

Halife Velid b. Abdülmelik'in (705-715) vefatıyla⁸⁷ yeni halife olarak Süleyman b. Abdülmelik'e (715-717) biat edilmişti. Süleyman b. Abdülmelik Sind valisi Muhammed b. Kâsım'ın yerine Yezid b. Ebi Kebşe es-Sekseki'yi vali tayin etti. Yezid, Muâviye b. Mühelleb ile beraber Muhammed b. Kâsım'ı zincire vurdurup Irak'a gönderdi.⁸⁸

⁸¹ Belâzurî, s.503; İbn'ül Esir, IV, s.482; İstahri, 169.

⁸² Azmi Özcan, "*Multan*", **DİA XXXI**, s.548-549.

⁸³ Belâzurî, s.503; İbn'ül Esir, IV, s.530.

⁸⁴ Sind şehirlerinden. İbn Hurdazbih, s.55.

⁸⁵ Belâzurî, s.503; İbn'ül Esir, IV, s.530.

⁸⁶ Bahriye Üçok, "*İslam Tarihi Emevîler-Abbâsiler*", **AÜİF LXXXIV**, Ankara 1968, s.53; İqtidar Husain Sıddıqı, "*Muhammed b. Kasım es-Sekafî*", **DİA XXX**, s.548-549.

⁸⁷ Hakkı Yıldız Dursun, "*Abbas b. Velîd b. Abdülmelik*", **DİA I**, s.29.

⁸⁸ Velid b. Abdülmelik'in vefatıyla yeni halife olarak Süleyman b. Abdülmelik'e biat edilmişti. Fakat Velid b. Abdülmelik kardeşi Süleyman yerine oğlu Abdülaziz'i vâli tayin etmişti. Velid'in bu kararını Haccac,

Salih, Ebi Akîl ailesinden bazı kişilere ve Muhammed b. Kâsım'a işkenceler yapıp onu öldürdüler. Çünkü Haccâc Salih'in Haricilere destek olan kardeşi Adem'i öldürmüştü. Sind halkı bu duruma çok üzüldü ve ağladılar. Kirec'de onun resmini yaptılar methiyeler yazdılar.⁸⁹

Sind'e geldikten sonra bir ay gibi kısa bir sürede ölen Yezid b. Ebi Keşse yerine kardeşi Ubeydullah b. Ebî Keşse'yi bırakmıştı. Fakat Salih, Ubeydullah'ı azledip onun yerine İmrân b. Nu'mân el-Kilâî'yi tayin etti. Bölgenin savaş ve haraçları için ise Habîb b. Mühelleb'i tayin etti.⁹⁰ Habîb b. Mühelleb, Sind bölgesine geldiğinde buranın hükümdarı Ceyşebe b. Zâhir ve oğlu Halîşe, Brehmenabad'a dönerek Rûr halkını itaat altına alıp bazı topluluklarla savaşıp galibiyetler elde etti.⁹¹

Süleyman b. Abdülmelik'in 717'de ölümünden sonra, yeni halife Ömer b. Abdülaziz'e (717-720) biat edildi. Bu dönemde Basra valisi Adî b. Ertât, Sind'e Abdülmelik b. Mesmâ' b. Mâlik b. Mesma'yı tayin etti. Daha sonra Abdülmelik b. Mesmâ' azledilip Ömer b. Abdülaziz'in ölümüne kadar, Kuteybe b. Müslim'in kardeşi Amr b. Müslim el-Bâhili Sind valiliği yaptı.⁹² Amr b. Müslim bazı Sind bölgelerine ilerleyerek zaferlerde bulundu.⁹³

Cüneyd b. Abdurrahman el-Murrî ve Fetihleri

Yezid b. Abdülmelik (720-724) döneminde Sind valisi olarak Cüneyd b. Abdurrahman el-Murrî tayin edildi. Hişam b. Abdülmelik'de (724-743) onu bu görevinde bıraktı. Cüneyd, Deybül'e oradan Mihran kıyısına geldi. Cüneyd nehri geçmek için hazırlanırken Ceyşebe b. Zâhir⁹⁴ ona mektup gönderip "*Ben Müslüman oldum ve salih bir kimse olan Ömer beni ülkeme vali tayin etti, ben sana güveniyorum.*" diye bildirip nehri geçmesine engel oldu. Bunun üzerine teminat için iki taraf

Kuteybe ve Muhammed b. Kasım desteklediğinden Süleyman'ın nefretini kazanmıştı. Taberi, III, s.363-364.

⁸⁹ Belâzurî, s.503-504; İbn'ül Esir, IV, s.530-531.

⁹⁰ Halife b. Hayyat, s.269.

⁹¹ Belâzurî, s.504; İbn'ül Esir, IV, s.531.

⁹² Halife b. Hayyat, s.273.

⁹³ Belâzurî, s.505; İbn'ül Esir, IV, s.532.

⁹⁴ Belâzurî'ye göre Ceyşebe'nin oğlu Halîşe. Belâzurî, s.505.

birbirlerine rehine gönderdiler. Ceybeşe haraç vermek üzere anlaştılar. Daha sonra rehinerler iade edildi. Ceybeşe'nin dinden döndüğü haberini alan Cüneyd derhal onun üzerine yürüdü.⁹⁵ Bir başka rivayete göre Cüneyd, Ceybeşe'nin birini öldürdüğünü yaydı. Bundan sonra Ceybeşe, asker toplayıp gemiler hazırlayarak savaş hazırlığına girişti. Ceybeşe'nin savaş hazırlığı haberini alan Cüneyd, hazırlıklar yapıp gemilerle Ceybeşe'nin üzerine yürüdü. İki taraf nehrin doğu kısmında bulunan bataklık yerde karşılaştılar. Ceybeşe'nin gemisinin yan yatması onun savaşı kaybetmesine neden oldu. Savaş neticesinde Ceybeşe ve ordusu yenildi, sonra Ceybeşe öldürüldü. Cüneyd daha sonra Zahir'in diğer oğlu Sassa'yı da öldürdü.⁹⁶

Cüneyd, Ceybeşe ile mücadeleden sonra Kirec halkı sulhu bozup anlaşmanın gereklerini yerine getirmemeye başlamıştı. Ordusuyla birlikte Kirec'e gelen Cüneyd mancınıklarla büyük taşlar atıp şehrin surlarını dövdürdü. Surların tahrip olmasıyla şehre giren Cüneyd pek çok insan öldürüp, esirler ve ganimetler ele geçirdi. Mermed, Mendel, Dehneç ve Bervas'a⁹⁷ âmiller⁹⁸ gönderdi.⁹⁹

Cüneyd, Habîb b. Mürre komutasında ki bir orduyu Mâlbe'ye gönderdi.¹⁰⁰ Habîb b. Mürre ordusuyla birlikte burada Üzzeyn üzerine baskın yaptılar ve şehrin çevresinde ki evleri yaktılar.¹⁰¹ Bundan sonra Behermend şehri üzerine yürüdüler. Bu şehirde aynı akıbete uğradığı görülmektedir. Cüneyd, daha önce Muhammed b. Kâsım döneminde sulh yoluyla ele geçirilen Beyleman'ı, ardından Cürz bölgelerini fethetti.¹⁰²

⁹⁵ Belâzurî, s.505.

⁹⁶ Belâzurî, s.505; İbn'ül Esir, IV, s.532.

⁹⁷ İbn'ül Esir burayı Burunec olarak zikretmiştir. İbn'ül Esir, IV, s.532.

⁹⁸ İslam tarihinde Âmil, mali işlerle ilgilenen memur anlamında kullanılmıştır. Mehmet Erkal, s.58-60.

⁹⁹ Belâzurî, s.506; İbn'ül Esir, IV, s.532.

¹⁰⁰ Belâzurî, s.506.

¹⁰¹ İbn'ül Esir, IV, s.532.

¹⁰² Belâzurî, s.506.

Cüneyd, askeri başarılarının yanı sıra cömertliği ile de meşhurdur. Evine gelen herkese ihsanda bulunmasına rağmen kırk milyon dirhem topladı ve aynı miktar kadarını da merkeze gönderdi.¹⁰³

Cüneyd b. Abdurrahman el-Murrî'nin iki yıl süren Sind valiliği, Horasan valiliğine tayini ile son bulmuş Sind valiliğine 730'da Temim b. Zeyd el-Utbi tayin edilmişti. Temim Beytülmal'da bulunan on sekiz milyon tatarıyye dirhemini dağıttı. Temim b. Zeyd el-Utbi idaresi zayıf biri olarak kendini göstermişti. Muhtemelen bundan dolayı Müslümanlar, Hint bölgelerinden çıkarak yerlerini terk ettiler.¹⁰⁴ Temim Deybül'e yakın Mâü'l-Cevâmis denilen yerde vefat etti.¹⁰⁵

Mahfûza ve Mansûra Şehirlerinin Kurulması

Temim b. Zeyd el-Utbi'nin ölümünde sonra Sind bölgesine Hakem b. Avane el-Kelbi vali olarak tayin edildi. Bu sırada otorite boşluğu Kassa halkı hariç bütün Sind toplumunun Müslümanlıktan geri dönmesine sebep oldu. Şehirde artık emniyetlerinin kalmadığını düşünen Müslümanlar burayı terk etmeye başladılar. Hakem b. Avane Müslümanları yerleştirecek bir yer bulamadı. Bunun için Hint hududundaki gölün arka kısımlarında "Mahfûza" adı verilen bir şehir kurup onları buraya yerleştirdi.¹⁰⁶

Hakem b. Avane'nin yanında Muhammed b. Kâsım'ın oğlu Amr b. Muhammed b. Kâsım bulunuyordu. Hakem bütün önemli işleri Amr'a havale ederdi. Onu Mahfûza şehriden gaza yapmak için gönderdi. Amr zaferler kazanıp dönünce Hakem b. Avane, ona Müslümanların emniyetini sağlamak maksadıyla bir şehir daha kurması emrini verdi. Amr, Mahfûza şehrinin yakınlığında "Mansûra"¹⁰⁷ adı verilen yeni bir şehir kurdu (738).¹⁰⁸ Şehrin büyüklüğü Multan şehrinin büyüklüğü kadardır.¹⁰⁹

¹⁰³ Belâzurî, s.506; İbn'ül Esir, IV, s.532.

¹⁰⁴ Belâzurî, s.507; İbn'ül Esir, IV, s.532.

¹⁰⁵ Belâzurî, s.506.

¹⁰⁶ Belâzurî, s.507; İbn'ül Esir, IV, s.532.

¹⁰⁷ Mansura şehri Sind bölgesinde olup eski adı Yemenku'dur. Ebü'l Fida, s.283.

¹⁰⁸ Belâzurî, s.507; İbn'ül Esir, IV, s.532-533.

¹⁰⁹ İbn Havkal, s.283.

Mahfûza ve Mansûra şehirlerinin kurulmasından sonra Hakem b. Avane öldürüldü fakat âmiller mücadeleye devam etmekteydi. Halkın anlaşmaları bozduğu yerleri tekrardan Hâkimiyet altına alıyorlardı. Hakem'den sonra buraya Muhammed b. İrâr el-Kelbi, ondan sonra Haşim b. Abdülmelik'in vefatına kadar göreve devam eden Amr b. Muhammed b. Kâsım tayin edildi.¹¹⁰

Emevî Devletinin Sonu

742 senesinde Hişam b. Abdülmelik'in vefat etmesinden sonra yeni halife olarak Velid b. Yezid'e (743-744) biat edildi. Velid öldürülene kadar Sind valiliğinde Amr b. Muhammed b. Kâsım bulundu.¹¹¹ Velid b. Yezid'in, Yezid b. Velid tarafından öldürülmesinden sonra yeni halife olarak kendisine biat edildi.¹¹² Onun döneminde Basra valisi Mansûr b. Cumhûr azledilince, kendisi Sind'e gelip burayı ele geçirdi. Mansûr askerleriyle birlikte Mansûriyye adını verdiği bir yere gelerek buraya yerleşti.¹¹³ Yezid b. Velid döneminde devlet içinde dengeler değişmiş, karışıklıklar ortaya çıkmıştı.

Yezid b. Velid hilafette beş ay kaldıktan sonra kardeşi İbrahim b. Velid'e (744) biat edildi, fakat Mervân b. Muhammed'in (744-749) muhalefetiyle karşılaşıldı. Nihayet Mervân b. Muhammed harekete geçip İbrahim b. Velid'in üzerine yürüdü.¹¹⁴ Onu bertaraf edip hilafet makamına oturdu.

Mervân b. Muhammed'in hilafet dönemi aynı zamanda Emevî Devletinin son dönemidir. Mervân döneminde devlet içindeki karışıklıklar iyice şiddetlenmişti. Çeşitli bölgelerde isyanlar başlamıştı.¹¹⁵ Abbasi propagandası devleti ayrı bir zorluğa sokmuştu.

¹¹⁰ Halife b. Hayyat, s.303.

¹¹¹ Halife b. Hayyat, s.309.

¹¹² İbn'ül Esir, V, s.241.

¹¹³ Halife b. Hayyat, s.313.

¹¹⁴ İbn'ül Esir, V, s.260.

¹¹⁵ Emevîlerin, Araplardan başka diğer milletlere ırkçılık politikası halk içinde iktidara karşı yapılanmaya neden oldu. Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevîler devrinde gerçekleşen fetihler sonucunda Farslar, Berberîler ve Türkler gibi farklı kültür ve inanca sahip milletler Müslüman Arapların hâkimiyeti altına girdi ve tamamına yakını Müslümanlığı benimsedi. Hulefâ-yi Râşidîn

döneminde Arap olmayan Müslümanlara (mevâlî) yönetim tarafından ırkları yüzünden herhangi bir ayırıcılık yapılmadı. Ancak zamanla Araplar arasında kendilerini diğer milletlerden üstün görme düşüncesi ortaya çıktı. Emevîler döneminde İslâmiyet'in ilkelerini yeterince algılayamamış olan ve Arap ırkçılığının tesirinde kalan bazı çevrelerde mevâlîyi hakir görme düşüncesi kökleşmiş bulunuyordu. Arapların bu yaklaşımı özellikle İran asıllı mevâlînin asabiyet duygularını harekete geçirdi, onların geçmişten beri Araplar hakkında besledikleri husumeti daha güçlü bir hale getirdi. Erken dönemden itibaren Emevî yönetiminin aleyhine dönen ve halifelîğın Hz. Ali evlâdının hakkı olduğu inancını benimseyen Fars asıllı Müslümanlar, kendilerini Araplarla eşit tuttuğunu bildiren Muhtâr es-Sekafi'nin isyanından itibaren Hz. Ali evlâdı adına başlatılan isyanların en önemli güç kaynağı oldular. Bunlar Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi'nin uyguladığı baskı sebebiyle İbnü'l-Eş'as isyanına da yaklaşık 100.000 kişiyle katıldılar (82/701). Emevîler'in mevâlîye karşı ırkçı bir politika uygulaması, kendilerine ek vergiler yüklemesi ve fetihlere katıldıkları halde bazı bölgelerde askerî maaş divanına kaydetmemesi onların milliyetçilik duygularını tahrik etti. Emevîler'i yıkıp Araplar'la eşit haklara sahip olmak amacıyla Horasan'da Hâris b. Süreyc isyanına yoğun destek verdiler. Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de çıkardığı isyana katıldılar ve Emevîler'i ortadan kaldıran Abbâsî ihtilâl hareketine damgalarını vurdular. Kuzey Afrika'da ve Endülüs'teki Berberî asıllı mevâlî de ikinci plana itilme ve haksız uygulamalara mâruz kalma iddiasıyla isyanlar çıkardılar. Öte yandan başta İran asıllılar olmak üzere gayri Arap unsurlar arasında Arap olmayanların Araplar'dan daha üstün olduğu düşüncesi (Şuûbiyye) ortaya çıktı. Emevîler'in son yıllarında görülmeye başladığı kabul edilen Şuûbiyye'nin ilk faaliyeti olarak İranlı şair İsmâil b. Yesâr'ın Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in huzurunda kendi kavmi Farslar'ın şan ve şöretlerini dile getiren bir kaside okuması gösterilir. II. Velid'in şairi Sakîf kabilesinin mevlâsı Yezîd b. Dabbe de Şuûbiyye'den sayılır. Bir tepki hareketi şeklinde ortaya çıkan Şuûbiyye başlangıçta Araplar dışındaki milletlerin Araplar'la eşitliği fikrini savunuyordu. Şuûbiyye'nin siyasî, fikrî ve edebî bir hareket şeklinde kurumsallaşması, başta İranlı unsurlar olmak üzere mevâlînin devlet yönetiminde etkinlik kazandığı Abbâsîler zamanında gerçekleşti. Şuûbiyye mensupları o zamana kadar savundukları adalet ve eşitlik prensiplerini bir tarafa bırakmak suretiyle diğer milletlerin Araplar'dan daha üstün olduğunu ileri sürdüler. Bu hareket giderek Araplar'a her türlü olumsuz sıfatı yakıştıran, Arap ırkını dünya kavimlerinin en âdîsi sayan bir fırka haline geldi. Bunun bir neticesi olarak Araplar'ı kötülerken İslâmiyet'e saldırmaktan çekinmeyen çok mutaassip kimseler ortaya çıktı. Gittikçe güçlenen Şuûbiyye hareketi Me'mûn ve Mu 'tasım-Billâh devirlerinde her yönüyle zirveye ulaştı. Abbâsîler'in ilk

Şiilik ve Mehdilik akımı pek fazla taraftar toplamıştı. Bazı yerler Müslümanlıktan dönmüş. Sulhu ve gereklerini yerine getirmemeye başlamıştı.

Esasında Emevî iktidarına son darbe Abbasi ihtilaliydi. Ebu Müslim el-Horasanî Horasan ve civarı halklardan özellikle mevalilerden yönetime muhalif kişileri etrafında toplamış ve isyan harekâtını başlatmıştı¹¹⁶ (747). Horasan, Fars ve Irak bölgelerini sırasıyla ele geçirdiler. Kufe'nin ele geçirilmesinden sonra ortaya çıkan Ebü'l-Abbas es-Seffâh, halife ilan edildi. Ebü'l-Abbas es-Seffâh ile mücadeleye giren Mervân b. Muhammed Zap suyu kenarında yenilgiye uğratıldı. Aldığı mağlubiyetten sonra el-Ceriye ve Suriye'ye kaçan

asrı, Araplar ve taraftarları ile Şuûbiyye mensupları arasında her alanda şiddetli mücadelelere sahne oldu. Zamanla ilmî bir yön kazanan Şuûbiyye fikrî mücadelesini daha sonraki süreçte de belli ölçüde devam ettirdi. Şuûbiyye teriminin fikrî ve edebî bir akım anlamında Abbâsîler'in ilk asrında kullanılmaya başlandığı kabul edilir. Şuûbiyye hareketi Doğu İslâm dünyasında yayıldığı gibi Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te de kendini gösterdi. Hareketin kuvvet kazandığı yerler özellikle Irak, Horasan ve Endülüs'tür. Esas gücünü Araplar'la ilk hesaplaşmaya giren Fars asıllı şair ve edipler teşkil etmekle birlikte Rum, Türk, Süryânî, Nabatî, Kıptî, Berberî, İspanyol ve Slav kökenli edip ve âlimler de bu hareketin içinde yer aldı. Hareketin mensupları Arap olmayan milletlerin tarihlerindeki parlak olay ve kişilerden yola çıkarak Araplar'a karşı övünme yarışına giriştiler. Bu amaçla etnik bakımdan tamamı Araplar dışındaki milletlerden çıkan nemrutları, kistrâları, kayserleri, Hint hükümdarlarını Araplar'a karşı övünme sebebi olarak gördüler; hatta daha da ileri gidip Hz. Hûd, Sâlih, İsmâil ve Hz. Muhammed dışındaki bütün peygamberlerin Arap asıllı olmadığını iddia etmek suretiyle Araplar'la nübüvvet konusunda da rekabete girdiler. Farslar'ın ve Rumlar gibi milletlerin köklü medeniyetlere sahip oldukları zamanlarda Araplar'ın medeniyetten yoksun, aç ve sefil durumda derin bir vahşet içinde yaşayan kabileler halinde bulunduğunu, o dönemde övünebilecek tek şeylerinin şiir olmasına karşılık felsefe, astronomi, ipek işçiliği gibi bilim ve sanatların, çeşitli oyunların ve birçok icadın insanlığa Arap olmayanlar tarafından kazandırıldığını söylediler. İslâm âlimlerinin ırkçı eğilimlerle mücadelesi her devirde hâkim bir çizgi oluşturdu. Endülüs'te IX. yüzyıl boyunca ve X. yüzyılın ilk yarısında görülen etnik çatışmalar Şuûbiyye cereyanı şeklinde ortaya çıktı ve giderek yaygınlaştı. Adem Apak, “*Şuûbiyye*” **DİA XXXIX**, s.244-246.

¹¹⁶ İbn'ül Esir, V, s.296.

Mervân b. Muhammed son güzergâhı Mısır'da öldürüldü (750). Böylelikle Emevî Devleti yıkılıp tarihe karıştı.¹¹⁷ Bundan sonra Abdurrahman b. Muâviye, Endülüs'e gelip burayı Hâkimiyet altına almak için mücadelede bulunarak 756'da buraya hâkim oldu.¹¹⁸

Hulefâ-yı Râşidin ve Emevîler Döneminde Sind Valileri

1. Hâkim b. Cebele el-Abdi
2. El-Hâris b. Mürre el-Abdî
3. El-Mühelleb b. Ebi Sufra
4. Abdullah b. Sevvar el-Abdî
5. Sinan b. Seleme b. el-Muhabbık el-Hüzelî
6. Râşid b. Amr el-Cüdeydî
7. Sinan b. Seleme
8. El-Münzir b. Cârûd el-Abdî
9. İbn Harrî el- Bâhilî
10. Sa'id b. Eşlem b. Zür'a el-Kilâbî
11. Mücca'a b. Si'r et-Temimi
12. Muhammed b. Harun b. Zira' en-Nemrî
13. Muhammed b. el-Kâsım
14. Yezid b. Ebi Kebeşe es-Seksekî
15. İmran b. Numan el-Kelâi
16. Habîb b. el-Mühelleb
17. Âdî b. Ertât b. Abdülmelik
18. Amr b. Müslim el-Bâhili
19. Ubeydullah b. Ali es-Sülmâ
20. Abdülhamid b. Abdürrahman
21. Cüneyd b. Abdürrahim el-Murrî
22. Temim b. Zeyd el-Utbî
23. Hakem b. Avane el-Kelbî
24. Amr b. Muhammed b. Kâsım
25. Yezid b. Arrar el-Kelbi¹¹⁹

¹¹⁷ İsmail Yiğit, "Emevîler", **DİA XI**, s.87-104.

¹¹⁸ Mesûdî, **Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)**, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2018, s.234.

¹¹⁹ Belâzurî, s.495-507; Halife b. Hayyat, s.133-313.

Sonuç

İslâmiyet'in Arap yarımadasında zuhur bulmasından sonra başlayan fetih hareketleri İslâmiyet'i yayma, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı yapılmıştı. Hz. Muhammed döneminde başlayan akınlar ve fetihler, Hz. Ömer döneminde hız kazandı. Yine bu dönemde Hindistan'a deniz yoluyla seferler gerçekleştirilmiş önemli ticaret merkezi Mükran fethedilmişti. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde artan iç karışıklıklar fetihleri durma noktasına getirdi. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerindeki durgunluk Muâviye b. Ebu Sufyan döneminde tekrar hız kazandı.

Emevî Hâkimiyetinin ilk yıllarında Sind bölgesine akınlar yapmadan evvel buranın önemli merkez üslerini ele geçirmiş, fetihlerin temelini oluşturmuşlardı. Hz. Ömer döneminde Sind fetihlerinde başarılı sonuçlar alınmıştı fakat buralarda Hâkimiyeti sağlamlaştıran Sind valisi Muhammed b. Kâsım'dı. Müslüman-Arapların Hindistan coğrafyasına yaptıkları akın ve fetihlerin başarılı olmasında mevcut durumun da oynadığı rol azımsanmayacak derecedeydi.

Kuzey Hindistan'da hızla ilerleyen fetihler aynı şekilde kalıcılığı sağlayamamıştı. Emevîlerin uyguladıkları Mevali politikası akabinde Abbasilerin ülke çapında ayaklanma çıkartması ve propaganda yapmaları Emevîleri daha güç duruma soktu. Zayıflayan iktidar son Emevî halifesi Mervân b. Muhammedî'nin, Ebü'l Abbas es-Seffâh tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur.

Bibliyografya

- AYCAN, İ, “*Muâviye b. Ebî Süfyan*”, **DİA XXX**, s.330-332.
BELÂZURİ, **Fütûhul Büldan**, nşr. M. Fayda, İstanbul 2013.
BORİS YA, “*İpek Yolu İnsanlık Tarihindeki Önemi*”, **Türkler III**, s. 404-405.
CÖHCE, S., “*Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı*”, **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Aydın Sayılı Özel Sayısı III, s.981-988.
DURAK, N, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Malatya 1999.
(Basılmış Doktora Tezi)
DURSUN, H. Y., “*Abbas b. Velid b. Abdülmelik*”, **DİA I**, s.29.

Anadolu Mecmuası
2/5, Aralık 2023, s.21-46.

EBÛ REYHÂN MUHAMMED B. AHMED EL-BÎRÛNÎ, **Tahkîk mâ li'l-Hind**, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 2018.

EBÛ'L FİDA, **Ebü'l Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)**, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

ERKAL, M., “Âmil”, **DİA III**, s.58-60.

GRENARD, F, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, çev. Orhan Yüksel, İstanbul 1992.

HALİFE B. HAYYAT, **et-Târîh**, çev. Ömer Sabuncu-Mahmut Sabuncu, Ankara 2019.

HASAN İ. H., **İslâm Tarihi (Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal) C.I**, çev. Ziya Kazıcı, İstanbul 2011.

İBN HALDUN, **Mukaddime II**, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982-83.

İBN HAVKAL, **10. Asırda İslâm Coğrafyası**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017.

İBN HAVKAL, **Kitâbü'l-Mesâlik Ve'l-Memâlik**, çev. Yusuf Ziya Yörükân, Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta Çağ'da Türkler, İstanbul 2004.

İBN HURDAZBİH, **Yollar ve Ülkeler Kitabı**, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2008.

İBNÛ'L ESİR, **İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Târîh) III-IV**, İstanbul 1986.

İSTAHRÎ, **Ülkelerin Yolları**, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2019.

MESÛDÎ, **Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)**, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2018.

MESUDÎ, **Murûc ez-zehep (Altın Bozkırlar)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2004.

MİNORSKY, V, **Hudûdül Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib**, çev; Abdullah Duman-Murat Ağarı, İstanbul 2008.

ÖZCAN, A., “*Multan*”, **DİA XXXI**, s.548-549.

ÖZCAN, A., “*Sind*”, **DİA XXXVII**, s.242-244.

RUBEN, W, “*Millattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'ın En Eski Demircileri Arasında*”, **Türk Tarih Kongresi II**, (İstanbul 20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943, s.238-243.

SİDDİQUI, I. H., “*Muhammed b. Kâsım es-Sekaff*”, **DİA XXX**, s.548-549.

SÖNMEZ, M.A., “*Hakem b. Amr*”, **DİA XV**, s.175.

Anadolu Mecmuası
2/5, Aralık 2023, s.21-46.

TABERİ, **Tarih-i Taberi III**, Konya 1979.

Târîh-i Sîstân, çev. Vural Öntürk, İstanbul 2018.

ÜÇOK, B, “*İslâm Tarihi Emevîler-Abbasiler*”, **AÜİF LXXXIV**, Ankara 1968

ÜREMİŞ, A., “*Sind’de İslâm Fetihleri I*”, **SEFAD**, s.477-488.

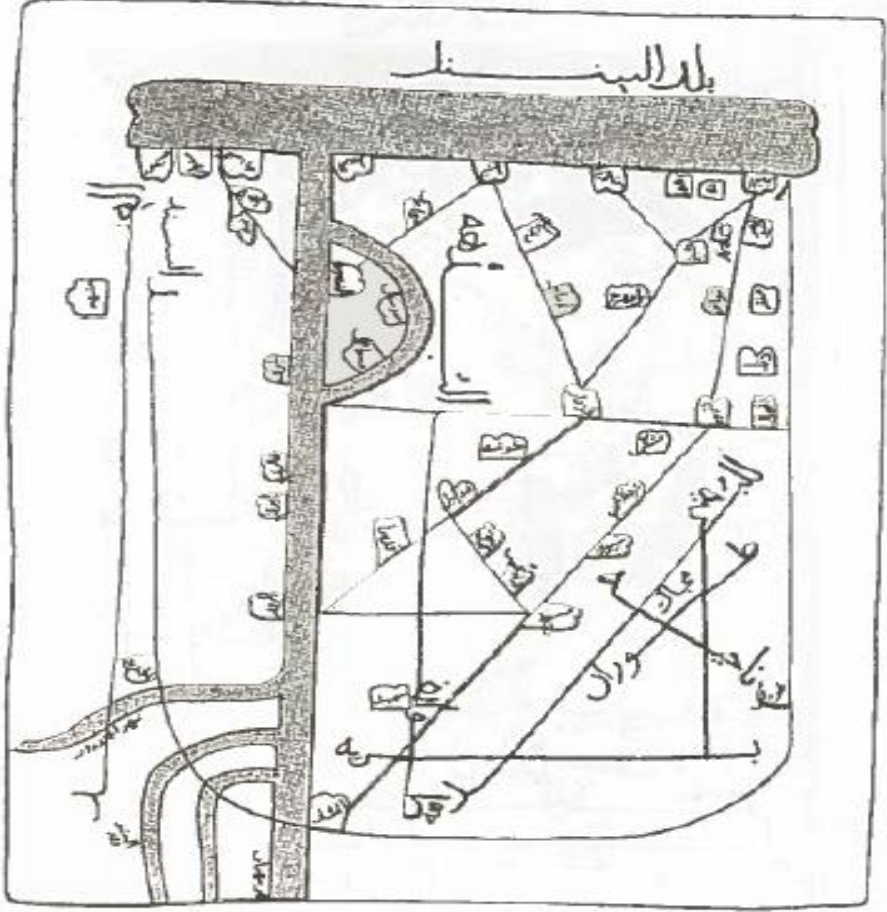
ÜREMİŞ, A., “*Sind’de İslâm Fetihleri II*”, **SEFAD**, s.387-404.

YÂKUT EL-HAMEVÎ, **Mucemu’l Buldân I-V**, Beyrut 1977.

YİĞİT, İ., “*Emevîler*”, **DİA XI**, s.87-104.

YÜKSEL, A.T., “*Ubeydullan b. Ziyâd*”, **DİA XLII**, s.29-30.

Ekler

Harita 1: Sind Haritası